

УДК 81'25:81'27:305

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-29>

ВПЛИВ ГЕНДЕРНОЇ НАЛЕЖНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА НА ФОРМУВАННЯ ЙОГО МОВЛЕННЄВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА ВИБІР ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ СТРАТЕГІЙ

INFLUENCE OF TRANSLATOR'S GENDER ON FORMATION OF HIS/HER SPEECH PECULIARITIES AND CHOICE OF TRANSLATION STRATEGIES

Москалюк О. В.,*orcid.org/0000-0003-4956-7238**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземних мов та перекладу**Одеського національного морського університету***Данилова М. К.,***orcid.org/0009-0006-6226-5727**магістрантка 2-го року навчання,**спеціальності В11 «Філологія»**Одеського національного морського університету*

Статтю присвячено аналізу впливу гендерної належності перекладача на формування його мовленнєвих особливостей і вибір перекладацьких стратегій у процесі міжкультурної комунікації. У фокусі дослідження – взаємозв'язок між гендерно зумовленими комунікативними моделями та індивідуальним стилем перекладацької діяльності, що проявляється у виборі лексичних, граматичних і прагматичних засобів. Лінгвісти розглядають сучасні підходи до гендерної лінгвістики та перекладознавства, окреслюючи, як соціокультурні уявлення про маскуліність і фемінінність впливають на інтерпретацію вихідного тексту та його відтворення цільовою мовою.

Особливу увагу приділено аналізу перекладацьких стратегій, що виявляють кореляцію з гендерними характеристиками, включно з тенденціями до доместикації чи форенізації, збереження або модифікації авторського стилю, а також застосуванням пом'якшувальних чи підсилювальних мовленнєвих засобів.

Емпіричний матеріал статті охоплює аналіз поняття «гендер», специфіки впливу гендерної належності особистості на інтерпретацію тексту та вибір перекладацьких рішень. Отримані результати засвідчують, що хоча професійні норми перекладу передбачають певну нейтралізацію індивідуальних та гендерних проявів, у практиці все ж спостерігаються відмінності у ступені категоричності, емоційності, використанні інтенсифікаторів та способах передачі соціокультурно маркованих елементів. Зроблено висновок, що гендерна належність може впливати на тональність і стилістичну організацію тексту, що актуалізує потребу поглибленого вивчення гендерно чутливих аспектів перекладацької діяльності.

Результати дослідження сприяють глибшому розумінню ролі гендерної ідентичності у процесі перекладу текстів і відкривають перспективи для подальших розвідок у галузі гендерної лінгвістики та перекладознавства.

Ключові слова: вплив, гендерний аспект, мовленнєві особливості, перекладач, перекладацькі стратегії.

The article is devoted to the analysis of the influence of the translator's gender on the formation of his/her speech characteristics and the choice of translation strategies in the process of intercultural communication. The focus of the research is the relationship between gender-based communicative models and the individual style of translation activity, which is manifested in the choice of lexical, grammatical and pragmatic means. Linguists consider modern approaches to gender linguistics and translation studies, outlining how sociocultural ideas about masculinity and femininity affect the interpretation of the source text and its reproduction in the target language.

© Москалюк О. В., Данилова М. К., 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Particular attention is paid to the analysis of translation strategies that show a correlation with gender characteristics, including tendencies towards domestication or foreignization, preservation or modification of the author's style, as well as the use of softening or reinforcing speech means.

The empirical material of the article covers the analysis of the concept of “gender”, the specifics of the influence of the gender of the individual on the interpretation of the text and the choice of translation decisions. The results obtained show that although professional translation norms provide for a certain neutralization of individual and gender manifestations, in practice there are still differences in the degree of categoricalness, emotionality, the use of intensifiers and the methods of transmitting socio-culturally marked elements. The conclusion is made that gender can affect the tone and stylistic organization of the text, which actualizes the need for in-depth study of gender-sensitive aspects of translation activity.

The results of the article contribute to a deeper understanding of the role of gender identity in the process of recoding texts and open up prospects for further explorations in the field of gender linguistics and translation studies.

Key words: influence, gender aspect, speech peculiarities, translator, translation strategies.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть дослідження гендерних питань набуває все більшого значення у лінгвістиці, зокрема у перекладознавстві. Оскільки мова відіграє ключову роль у формуванні та узгодженні гендерної ідентичності, доцільно стверджувати, що вона також слугує ефективним механізмом для створення та зміцнення культурних уявлень про маскуліність та фемінність. Цей фактор сприяв виокремленню гендерних досліджень у самостійну галузь науки, тоді як взаємозв'язок між мовою і статтю мовця постав та залишається актуальною проблемою для мовознавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На межі тисячоліть у мовознавстві відбувся значний зсув у науково-дослідницьких орієнтирах, що був пов'язаний із еволюцією наукової сфери до етапу *антропоцентричного підходу*. Відтепер мова розглядалася як явище, нерозривно пов'язане з мисленням, свідомістю, пізнанням, культурою та світоглядом як окремої особистості, так і цілого мовного колективу. Відповідно, особливий лінгвістичний інтерес стала викликати *мовна особистість* – носій певної культури, який володіє сукупністю здатностей і характеристик, що зумовлюють створення і сприйняття ним текстів [1, с. 33].

Антропоцентричний підхід виводить на перший план усі параметри особистості, відображені в мові, яка виступає головним інструментом формування ідентичності. Одним із таких параметрів виступає *гендер*, трактований як соціально сконструйований і культурно зумовлений феномен. Саме необхідність виокремлення соціокультурного виміру статі в мовних дослідженнях зумовила введення терміну «гендер», що підкреслює умовний, інституціоналізований і ритуалізований характер статевих відмінностей [2, с. 15].

Поняття «гендер» має широкий спектр тлумачень і застосувань, оскільки протягом десятиліть воно всебічно вивчалось представниками різних сфер науки. Узагальнено гендер трактується як спектр характеристик, пов'язаних із маскуліністю та фемінністю, що охоплюють соціальні ролі, моделі поведінки та особистісні якості. На відміну від понять «стать» чи «рід», які визначають біологічну приналежність, «гендер» відображає внутрішній стан і самоідентифікацію індивіда, а також його орієнтацію на певні соціальні ролі, які суспільство проєктує на представників тієї або іншої гендерної категорії [3, с. 67].

Варто підкреслити, що гендер не передбачає фіксованих моделей поведінки й може змінюватися під впливом певних історичних, політичних, національних чи соціальних чинників. В сучасному світі досі наявні інформаційно ізольовані суспільства, у межах яких зберігаються та підтримуються гендерні стереотипи, що спотворюють уявлення про соціальні реалії і зумовлюють їх упереджене сприйняття. У цьому контексті особливо актуальним є вивчення впливу гендеру на формування свідомості та на інтерпретацію індивідом навколишнього світу.

До 1960-х років ХХ століття поняття «гендер» функціонувало переважно у біологічному та граматичному значенні – для позначення роду людини. Наприкінці 1960-х років американський психоаналітик Роберт Столлер запропонував уживати цей термін для позначення соціокультурних чинників статі. Саме він одним із перших увів поняття «гендер» у науковий обіг

у своїй праці *Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity* (1968). Подальшого розвитку концепт набув у гуманітарних науках завдяки американській історикіні Джоан Скотт, яка у своїй знаковій статті *Gender: A Useful Category of Historical Analysis* (1986) обґрунтувала місткість цього терміну як аналітичної категорії у дослідженнях культури, історії та суспільства [4, с. 68].

В Україні гендерні дослідження почали активно розвиватися наприкінці 1980-х років, значною мірою завдяки працям Марти Богачевської-Хом'як, зокрема «Дума України жіночого роду» (1992) та «Білим по білому. Жінки у громадському житті України 1884–1939» (1995). У цих роботах дослідниця вперше окреслила гендерний підхід у наукових дослідженнях та привернула увагу до українського фемінізму. Систематичне вивчення гендерної проблематики в Україні розпочалося в 1990-х роках у працях таких науковців, а саме: С. Павличко, І. Жеребкіна, О. Кісь, Л. Кобелянська, Т. Мельник, Л. Смоляр, Н. Чухим, О. Ярош та інших [3].

Становлення і розвиток гендерних досліджень у мовознавстві також припадають на останні десятиліття ХХ ст., пов'язані зі зміною наукової парадигми гуманітарних дисциплін під впливом постмодерністської філософії. Наукова зацікавленість процесами категоризації, інтерес до суб'єктивного досвіду та приватного життя особистості, а також розвиток соціального конструктивізму сприяли переосмисленню таких категорій, як етнічність, вік і стать, які раніше визначалися як суто біологічно детерміновані. Одним із важливих висновків зарубіжних лінгвістів стало твердження про андроцентризм англійської мови, який є водночас і наслідком (С. Міллер, К. Свіфт) і причиною гендерної нерівності в англійському суспільстві (С. Ерліх, Р. Кінг).

Серед українських мовознавців, що досліджують гендерний аспект у своїх роботах можна виділити О. Бондаренко, Л. Біловус, О. Петренка, Н. Борисенко, О. Горошко, О. Холода, А. Мартинюк та О. Козачишину. В українській лінгвістиці гендерні дослідження охоплюють культурологічні розвідки гендерно маркованих одиниць у *лексиці, фразеології та пареміях* (О. Бондаренко), *соціолінгвістиці* (О. Петренко), *аналізі художнього та рекламного дискурсу* (Н. Борисенко, О. Козачишина), а також у *психолінгвістиці* (О. Горошко, А. Холод).

Мета дослідження. Таким чином, *мета дослідження* полягає у висвітленні впливу гендерної належності перекладача на формування його мовленнєвих особливостей та вибір перекладацьких стратегій.

Виклад основного матеріалу. Попри значний розвиток гендерної лінгвістики, низка питань залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, потребують уточнення особливості функціонування синтаксичних одиниць, що реалізуються в авторському ідіолекті як стереотипні фреймові конструкції. Недостатньо вивчено також регулятивний потенціал частотності гендерно маркованих лексем у межах семантико-синтаксичного поля предикативних конструкцій, які прототипно співвідносяться з особами чоловічої чи жіночої статі.

Розуміння гендеру як продукту дискурсу вимагає аналізу впливу мови на формування гендерної ідентичності індивіда, що, з одного боку, структурує соціальний дискурс, а з іншого – перебуває під його регулятивним впливом. Важливу роль у процесі гендерної соціалізації відіграють різномірні *гендерно марковані одиниці*, оскільки вони позначають статеву належність референта, а також актуалізують у дискурсі культурно та історично зумовлений асоціативний потенціал. Цей потенціал відображає когнітивні категорії маскулінності та фемінності, що включають сукупність характерних або бажаних фізіологічних, психологічних, емоційних і соціокультурних рис, притаманних чоловікам і жінкам у межах певної лінгвокультури [5, с. 5].

Сучасні лінгвістичні концепції, сформовані завдяки інтеграції знань психології, когнітивної біології, культурології та філософії, суттєво модифікували традиційний когнітивний підхід. Якщо раніше пізнання трактувалося як відображення об'єктивної реальності у свідомості, то під впливом ідей Х. Матурани та Дж. Лакоффа мова почала розглядатися насамперед як

інструмент орієнтації людини у власному когнітивному просторі. У цьому контексті конотація набуває визначальної ролі, а індивідуальні характеристики мовця, зокрема його гендерна належність, істотно впливають на структуру та інтерпретацію дискурсу [3, с. 111].

У сучасному науковому просторі стать людини виступає не лише однією з базових екзистенційних характеристик, а й важливим соціокультурним маркером, що визначає когнітивну й комунікативну орієнтацію особистості. Саме в період постмодернізму гендерні дослідження було відокремлено в окремий науковий напрямок завдяки відмові від ідеї про єдину об'єктивну істину та визнанню множинності, суб'єктивності й культурної зумовленості знання. Це сприяло формуванню антропоморфного бачення свідомості й мислення та актуалізувало дослідження гендерної самоідентифікації як важливого когнітивного ресурсу індивіда і суспільства. У цьому сенсі гендер сьогодні розглядається як багатовимірний параметр аналізу у переважній більшості соціальних наук, зокрема у лінгвістиці.

Щодо прояву гендерного аспекту у перекладі, зокрема пов'язаних з даним питанням стереотипів, оскільки у сучасному перекладознавстві поширена думка, що гендерна належність особистості має вплив на інтерпретацію нею тексту та вибір перекладацьких рішень. Відповідно, у цьому контексті важливим постає розгляд того, як саме гендерна належність перекладача може зумовлювати його індивідуальний стиль, комунікативні стратегії та способи відтворення образів у цільовій мові.

Для детального розгляду даної проблеми у рамках зарубіжної лінгвістики виникла окрема актуальна галузь досліджень, а саме *гендерна лінгвістика*. З одного боку, даний напрям досліджує, як гендерно зумовлені стереотипи та гендерна асиметрія кодуються в мові, а з іншого – відмінності вибору комунікативних моделей та тактик чоловіками та жінками. Однією з перших у даному напрямку почала працювати американська вчена Робін Лакофф, що заклала основи для дослідження гендерного використання мови, тоді як внесли таких дослідників як Д. Камерон, Б. Прайслер, Ф. Сміт, О. Сперсен, М. Адлер зумовили подальший розвиток даної дисципліни [6, с. 160].

Людська свідомість не просто відображає зовнішню об'єктивну реальність, а робить це через суб'єктивну призму, у процесі формуючи світогляд окремого індивіда. Відповідно, під час осмислення реальності свідомість людини має схильність до класифікації досвіду шляхом створення *стереотипів*. *Стереотипи* можна визначити як широко поширені, відносно усталені і часто спрощені ментальні уявлення або переконання про певну соціальну групу. Вони переважно ґрунтуються на узагальненнях, припущеннях і соціально сконструйованих асоціаціях, що пов'язані з даною групою. [7, с. 162] Такі стереотипи можуть стосуватися національності, етнічної приналежності, соціального статусу, професії, гендерних ролей, вікових груп тощо. Коли вони виражаються у мовній формі, вони набувають форми *мовних стереотипів* – когнітивних моделей, що керують обробкою інформації та виконують кілька ключових функцій: 1) *узагальнення* (організація знань про світ); 2) *афективна диференціація* (позначення межі між «своїми» і «чужими») та 3) *соціальна регуляція* (розмежування внутрішньо- та позагрупового).

Гендерні стереотипи представляють собою специфічну підгрупу подібних когнітивних моделей, оскільки вони є кодуванням культурно та соціально сформованих очікувань щодо ролей, поведінки та характеристик, що вважаються притаманними для представників тієї чи іншої статі. Оскільки регламентація гендерних ролей відбивається у мові, вона є важливим джерелом знань про характер гендерних стереотипів і динаміку їх змін. Науковці пов'язують їх появу з розбіжністю між мовною та концептуальною картинами світу: концептуальна картина змінюється суттєво швидше та відображає безпосередні результати соціальних та пізнавальних процесів у межах людства, тоді як мовна більш тривало зберігає архаїчні, архетипові уявлення про світ. Це пояснює стійкість гендерних стереотипів, що походять із найдавніших шарів колективної свідомості.

Попри відносну стабільність та фіксованість стереотипів, аналіз мови дозволяє простежити, як змінюються уявлення про маскуліність і фемінність у часі, які поведінкові моделі приписуються чоловікам та жінкам у текстах різних типів, а також які стилістичні особливості асоціюються з тією чи іншою статтю. Дослідження мови також дає змогу визначити лінгвістичні механізми, через які здійснюється підтримка або трансформація гендерних стереотипів. Як зазначається у подібних дослідженнях, «мова повною мірою є дзеркалом культури, яке фіксує всі символічні прояви, відображає упередження та стереотипи суспільства» [8, с. 112].

У лінгвістичних дослідженнях гендерна проблематика розглядається у *двох аспектах*: 1) зафіксовані у мові узагальнені уявлення про якості, поведінку та соціальні ролі чоловіків і жінок – у даному випадку увага зосереджена на мові як системі; 2) гендерна асиметрія мовлення, тобто відмінності у мовних стратегіях, тактиках та мовленнєвих стилях представників різних статей – увага зосереджена на мовленні, тобто на практичній реалізації мови.

Класифікація гендерних стереотипів, що відповідає *першому аспекту*, охоплює кілька груп [7, с. 161]:

– у *сфері кар'єри, управління та владних позицій* чоловікам традиційно приписуються рішучість, амбітність, прагнення до лідерства й досягнення мети будь-якими засобами, тоді як жінкам – пасивність, залежність і схильність до конформізму;

– *когнітивній та емоційній сферах* стереотипи визначають «чоловічими» якостями логічність, раціональність та холоднокрівність, а «жіночими» – емоційність, чутливість та схильність до роздумів і внутрішніх переживань;

– у контексті *міжособистісної взаємодії* жінкам приписують м'якість, турботливість і жертовність, тоді як чоловіків характеризують як наполегливих, надійних, проте інколи відсторонених та егоїстичних;

– з перспективи *соціальної ролі* суспільна свідомість здебільшого розглядає чоловіка як працівника й громадянина, а жінку – у першу чергу як дружину та матір.

Другий аспект, гендерна асиметрія мовлення, охоплює особливості мовленнєвої поведінки представників тієї чи іншої статі: дослідження свідчать, що *чоловіки* схильні частіше перебивати своїх співрозмовників: попри поширений стереотип про чоловічу мовчазність, вони говорять більше, але при цьому формують коротші речення. Чоловіче мовлення також характеризується вживанням більш абстрактних іменників, відносних прикметників та дієслів доконаного виду дійсного способу. Оцінювальна лексика чоловіків зазвичай є стилістично нейтральною. [6, с. 161]

Жіноче мовлення, навпаки, містить більшу кількість емоційно-оцінної лексики, конкретних іменників (зокрема власних назв), якісних прикметників та дієслів умовного способу. Жінкам у цілому притаманне більш широке використання дієслів, тоді як чоловікам – іменників та прикметників. Також жінки частіше схильні використовувати інтенсифікатори позитивної оцінки. Хоча вони переважно схильні уникати відкритого вираження засудження чи критики, оцінювальна лексика у їх мові зазвичай є категоричнішою та може нести підкреслено осудливе емоційне забарвлення. [6, с. 161].

Отже, реалізація представниками тієї чи іншої статі своїх гендерних ролей полягає у використанні ними тих лінгвістичних засобів, що вважаються характерними саме для їхньої гендерної групи. У цьому контексті бінарна опозиція маскуліності та фемінності є цілком доречною й методологічно виправданою для аналізу гендерної мовленнєвої поведінки. Водночас варто зауважити, що вітчизняні перекладознавчі дослідження у сфері гендерних досліджень досі залишаються фрагментарними, що істотно ускладнює системне вивчення перекладу крізь призму гендерного аспекту.

Процес перекладу завжди формується під впливом як *національних* (належність до певної культурної традиції), так і *історичних* (хронологічний контекст) чинників, що визначають інтерпретацію тексту. Тобто, у широкому розумінні переклад залежить від культури цільової

аудиторії, яка, будучи фемінно чи маскулінно орієнтованою, відповідно є гендерно маркованою. Крім того, кінцевий текст неминує відображає *індивідуальність перекладача* як гендерного суб'єкта. Кожен перекладач є носієм певних соціально й культурно зумовлених гендерних характеристик, що впливають на перекладену версію на рівні стилістики, вибору граматичних конструкцій, лексики, а також емоційної тональності. Відтак важливим критерієм адекватності перекладу постає гендерна неупередженість дискурсу, який створює перекладач.

Слід також враховувати, що у процесі роботи перекладач не тільки залучає власний гендерний досвід, а й інтерпретує гендерну ідентичність автора оригіналу, що призводить до своєрідного синтезу. Оскільки повна гендерна нейтральність у перекладі є неможливою, гендер автора може бути або нівельованим, або, навпаки, підсиленим «гендером перекладача». Між даними полюсами можливий як гармонійний симбіоз, так і небажане «нашарування» мовних особливостей, що здатне спотворити зміст і стиль оригінального тексту у перекладі [9, с. 21].

Висновки. Отже, з урахуванням вищевикладених теоретичних положень, можемо зробити висновок, що індивідуальний стиль перекладача, його когнітивні установки та комунікативні стратегії формуються під впливом гендерної ідентичності. Гендерна ідентичність особистості, у свою чергу, у певній мірі неминує зазнає впливу існуючих у суспільстві гендерних стереотипів, пов'язаних з мовною структурою та мовленнєвою поведінкою, що відображають глибинні соціокультурні уявлення про роль чоловіка і жінки. Враховуючи це, доцільним видається подальший розгляд понять мовного та мовленнєвого портретів персонажа, зокрема їхнього розмежування, структури та функцій, щоб виявити прояв гендерної ідентичності перекладача в еквівалентному відтворенні загальної комунікативної динаміки художнього твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голубовська І.О. Антропологізм у мовознавстві та викладанні іноземних мов. *Серія «Лінгвістика XXI століття: нові дослідження та перспективи»*. № 1. Київ : Логос, 2006. С. 33–39.
2. Мельник Т.М. Гендер як наука та навчальна дисципліна. *Основи теорії гендеру : навчальний посібник*. Київ : К.І.С., 2004. С. 10–29.
3. Ліончук Р.О. Термін «гендер» у науковому дискурсі: вітчизняний та зарубіжний підходи. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 2. С. 66–70.
4. Мартинюк А.П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць (на матеріалі сучасного англomовного публіцистичного дискурсу) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ, 2006. 42 с.
5. Мельник Ю.П. Об'єктивація гендерних стереотипів у сучасній лінгвістичній науці. *Науковий вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2009. № 45. С. 110–114.
6. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти. Донецьк : ДонНУ, 2002. 362 с.
7. Кузенко Г.К. Кореляція гендерних стереотипів та їх відображення в перекладі. *Збірник наукових праць «Південний архів (філологічні науки)»*. Херсон, 2017. С. 160–164.
8. Марчишина А.А. Гендерна ідентичність в англomовному постмодерністському дискурсі: соціокультурний та лінгвопоетичний аспекти (на матеріалі наукових, публіцистичних та художніх текстів) : монографія. Кам'янець-Подільський, 2018. 452 с.
9. Плахотнік О. Неймовірні пригоди гендерної теорії в Україні. *Критика : часопис*. 2011. № 9–10. С. 17–22.

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 15.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025